KRŠĆANSKA VJERA U BORBI S PANTEIZMOM

STOM naukom, koja uči, da nema stvarne razlike između Boga i svijeta, došlo je kršćanstvo u dodir već u svome početku. Filozofija, koja je tada vladala u grčkom i rimskom svijetu, bila je ponajviše nadahnuta panteizmom. Tako su stoici čitav svijet promatrali kao jedno živo biće, kao neke vrste životinju ili čovjeka. Duša je ovoga organizma Bog, a vidljivi svijet je njegovo tijelo. Kaošto stoici tako su i Platonovi i Aristotelovi sjedbenici upadali u panteizam krivo tumačeći nauku svojih velikih učitelja. I gnostici, koji su se hvastali, da posjeduju pravu mudrost, nepoznatu običnim kršćanima, nijesu dosta razlikovali Stvoritelja od stvorenja. Emanacija, kojom prema gnosticima proizlaze bezbrojni eoni iz Boga, svakako nije stvaranje. Možda je na njih mislio Sv. Pavao, kad je pisao Timoteju, neka opomene neke kršćane, da se ne bave bajkama i beskrajnim genealogijama (Tit. 3, 9). I Kološane opomenuo je Sv. Pavao, neka budu na oprezu, da ih tko ne prevari filozofijom (Col. 2, 8); ali na koju je filozofiju mislio, ne može se ustanoviti. I Sv. Ivan upozorio je kršćane na krivu filozofiju te im protumačio pravu nauku o »logosu«, koja je onda bila tako važna, a koju su obično shvaćali u panteističkom smislu. Pravi logos je sin Božji, po kojem je sve stvoreno, a sam nije stvoren (Io 1). Tako su već Apostoli morali braniti svetu vjeru od panteizma. Ali on se još snažnije digao na vjeru Kristovu, kad je Plotin (205 - 270) obnovio platonizam te doveo do slave, kakve nije imao sve do smrti svoga osnivača. Neoplatonizam shvaćao je postanak svijeta kao emanaciju iz pra-počela, koje zove »Jedno«. Kaošto sve izvire iz ovoga »Jednoga«, tako se sve njemu vraća i sve je u njemu sadržano, jer su sve stvari samo manifestacija onoga »Jednoga«, pa bile one među sobom kakogod oprečne. Sveti su oci, osobito Sv. Augustin, dobro razlikovali u neoplatonizmu istinu od zablude, te su dobre ideje poprimili, a panteizam zabacili. Ipak je panteističko shvaćanje neoplatonske filozofije imalo jak utjecaj na razvitak filozofije. Panteističke su ideje širili i veliki arapski filozofi srednjega vijeka, osobito Ibn-Rošd, poznat pod imenom Averroes (1126—1198), koji je kao komentator Aristotelovih djela uživao toliki ugled, te ga i sam Sv. Toma zove naprosto »komentator« = tumač. Ali krivo tumačeći nauku Aristotelovu o »tvornom razumu« promicao je uvelike panteizam. Zato se Sv. Toma borio protiv averoizma, a i Crkva je na svojim saborima ustala protiv ove panteističke zablude.

Već prije arapskih filozofa, ali istotako pod utjecajem neoplatonske filozofije bio je upao u panteizam vrlo naobraženi i genijalni ali neoprezni Ivan Skot Eriugena (u 9. vijeku), te je Crkva osudila njegovu nauku. Ipak je ostao njegov utjecaj kroz stoljeća te je on bio razlog, zašto se na početku 13. vijeka opet pojavio panteizam. Almarik de Benis naučavao je, da je Bog forma svih stvari, napose čovjeka, krivo shvaćajući kršćansku nauku, koja kaže, da po milosti posvetnoj čovjek postaje dionikom božanske naravi. A David de Dinanto tvrdio je, da je Bog identičan i s dušom i s materijom. Obojicu je Crkva osudila. Sv. Toma ih često puta spominje i pobija. Uopće je sv. Toma dobro poznavao i oprovrgavao sve glavne oblike panteizma, kako je to jasno dokazao Garrigou Lagrange u svom krasnom djelu o Bogu.[1]

U 14. vijeku (1329.) papa Ivan XXII. zabacio je 28 propozicija glasovitog dominikanca magistra Eckeharta, jer se nije dosta čuvao panteizma. Barem se čini, da se njegova nauka ne može drukčije shvatiti. Karrer nastoji, da obrani pravovjernost velikog mistika, ali sami dominikanci ne pristaju uz braniča svoga redovničkog subrata. Pače jedan od njih, G. Théry, otvoreno kaže, da Karrer danas ide među one, koji poznaju magistra Eckharta najbolje i najgore, jer ga uza sve svoje silno poznavanje krivo tumači.[2]

Udivljenje neprijatelja katoličke Crkve stekao je svojom panteističkom filozofijom Giordano Bruno (1548-1600). On je 13 godina sproveo u dominikanskom redu, onda pobjegao, prešao na kalvinizam i napisao mnoga djela, u kojima je strastveno napadao na katoličku vjeru i branio otvoreni panteizam. Razlika između »natura naturans« i »natura naturata«, koju je kasnije upotrebio Spinoza, nalazi se već kod Giordana Bruna. Istotako već on govori o »monadama«, koje su po Leibnizu postigle toliku slavu. I mnoge druge ideje, koje su postale svojina »moderne« znanosti i filozofije. Jer se nije htio odreći svojih zabluda, bio je u Rimu spaljen na lomači. Sličan ugled stekao je među njemačkim protestantima svojim mističkim panteizmom Jakov Boehme (1575—1624).

Sve dosadašnje panteiste je daleko natkrilio nizozemski Židov Baruh Spinoza (1632-1677), koji je izgradio najsavršeniji sistem panteizma. Kao temelj služi mu samovoljna i kriva definicija supstancije, koju je našao već kod svoga uzora Descartesa, iako ne tako očito krivu. Spinoza definira supstanciju kao nešto, što je samo u sebi i što se po sebi shvaća, t. j. ono, čiji pojam ne treba pojma druge stvari, od kojega bi morao biti stvoren.[3] Iz

---

1 Dieu, 5. izd. 783—790.

2 Revue des sciences philos. et théol. 1930, 593.

3 Per substantiam intelligo id quod in se est et per se concipitur, hoc est, id cuius conceptus non indiget conceptu alterius rei a quo formari debeat. Ethica, P. I. def. 3.

ove definicije izvodi Spinoza, da je supstancija posve neovisna o svakom biću i zato bez ikakva uzroka, neizmjerna, samo jedna, dakle Bog. Sva druga bića samo su svojstva (attributa) božanstva i načini (modi), kojima se ova svojstva očituju. Duhovna su bića načini misaonosti, a tjelesa su načini ekstenzije Božanstva. Niti je tjelesni niti duhovni svijet od Boga stvoren, budući da je s njime stvarno identičan. Crkva je osudila Spinozina djela brzo nakon njegove smrti (1679. i 1690.).

Poslije Spinoze, bez sumnje pod njegovim utjecajem, zavladao je panteizam »modernom« filozofijom, tako te u panteiste treba ubrajati možda golemu većinu onih filozofa, koji ne će da se obaziru na božansku objavu, koja bi im imala biti svjetionik, da ne poginu na uzburkanom moru filozofskih struja. Panteistička je filozofija Fichteova, prema kojoj je jedino realno biće »apsolutni ja«, a Božanstvo je ovaj apsolutni ja promatran kao nešto neograničeno. Panteistička je i Schellingova filozofija, koja postavlja kao princip svega nešto prvo neodređeno, što se razvija i usavršuje i tako postaje sve. Isto vrijedi i za Hegela, prema kojem apsulutno biće postaje sve, ne realnim nego logičnim procesom. Panteista je bio i Schleiermacher i Krause i Renan i Hartmann, filozof besvjesnoga, Paulsen, Wundt, da spomenem samo nekoja od onih poznatih imena, koja se ističu u povijesti filozofije 19. i 20. vijeka. I naš slovenski pjesnik Aškerc prionuo je pod starije dane uz panteizam.

S panteizmom je srodan i materijalizam i monizam, jer i jedan i drugi naučava, da je samo jedno, što postoji. Prema materijalizmu je ovo jedno materija, a monizam apstrahira od tog pitanja. Za materijalizam stekao je najveće »zasluge« Haeckel (1834-1919), čije je djelo »Die Welträtsel« u mnogo stotina hiljada rašireno po svijetu u bezbrojnim prijevodima, nažalost i u hrvatskom. Monizam bilo materijalistički bilo spiritualistički razlikuje se od panteizma samo time, što izbjegava i samo ime Božje, dok panteizam govori o Bogu. Ali u stvari je i jedan i drugi ateizam, kako je priznao i Schopenhauer.[4]

I »modernizam«, koji je osudio Pijo X. (g. 1907. encíklikom »Pascendi« i dekretom »Lamentabili«), zapao je uz mnoge druge zablude i u panteizam. Dakako nijesu svi moderniste došli do panteizma, jer nijesu povukli svih konzekvencija iz svojih principa.

Kako se Crkva dosada morala boriti protiv panteizma, tako će morati i ubuduće, jer nema nade, da će ove zablude nestati. O. Klimke S. I., moj poštovani nekadašnji profesor u Rimu, napisao je o monizmu monumentalno djelo,[5] koje je kritika jedno-

[4] Klimke, Monismus 15.

[5] Der Monismus und seine philosophischen Grundlagen, Freiburg i/Br. 1911, str. XXIII+620.

dušno priznala kao izvanredno vrsno. Tako kaže Ueberweg,[6] da je to glavno katoličko djelo protiv monizma, i da je vrlo potpuno. I Jerusalem[7] priznaje, da je ovo djelo opširan i temeljit kritičan prikaz raznih oblika monizma. Klimke svjedoči,[8] da najistaknutiji učenjaci sve to više naginju k monizmu. On misli,[9] da će borba između monizma i teizma ispunjavati čitav dvadeseti vijek, a ova borba da je najveća, koju je dosada imala vojevati Sv. Crkva i uopće kršćanska vjera. A Benson proriče (negdje u svom glasovitom romanu »Gospodar svijeta«), da će panteizam biti vjera posljednjih vremena. Da li je dobro gledao u budućnost, ne ću ispitivati. Mislim, da je bilo ispravnije kazati namjesto panteizam — ateizam, jer u ona vremena mržnje protiv svega, što potsjeća na Boga, ne će sakrivati svoje bezboštvo pod krinkom panteizma. To gledamo već sada u boljševičkoj Rusiji. Svakako je panteizam jako pogibeljan neprijatelj kršćanske vjere. Crkva, koju vodi Duh Sveti, budno će paziti na svaki pokret svoga neprijatelja, kaošto je bdila i dosada. Već ga je toliko puta raskrinkala i osudila, to jasnije i svečanije, što je veća bila pogibao.

Kad je panteizam već mislio, da se može spremati na posljednji udarac protiv kršćanske vjere, sazvao je Pijo IX. crkveni sabor Vatikanski, koji je razotkrio sve namjere i varke starog neprijatelja, da ga se svi mogu čuvati. U klasičnoj kratkoj sintezi prikazao je moderni panteizam svih vrsta i upozorio sve kršćane najprije na mutni izvor, iz kojega izviru panteističke zablude. A ovaj je izvor »racionalizam ili naturalizam, koji se odviše raširio svijetom. On se u svim stvarima protivi kršćanstvu, budući da je ovo natprirodna ustanova. Najvećim naporom nastoji, kako bi iščupao iz srca ljudi, iz života i običaja naroda Krista, koji je naš jedini Gospodar i Spasitelj, e bi se tako osnovalo i utvrdilo tako zvano kraljevstvo čistoga razuma ili prirode. Mnogi su ostavili kršćansku vjeru, zanijekali pravoga Boga i njegova Krista i napokon zagrezli u močvaru panteizma, materijalizma, ateizma. Niječu već istu razumnu prirodu i svaku normu pravde te nastoje, da potkopaju najdublje temelje ljudskoga društva. Dok je ovo bezboštvo preotimalo mah, dogodilo se na nesreću, da su skrenuli s puta prave pobožnosti i nekoji od sinova katoličke Crkve, kojima se pomalo otupio katolički smisao.« A u kanonima Crkveni Sabor kratko, jezgrovito izražava razne oblike panteizma ter ih udara anatemom.

Kanon 1. »*Ako tko niječe jednoga istinitoga Boga, Stvoritelja i Gospodara vidljivog i nevidljivog svijeta, neka bude anatema.*«

---

[6] Geschichte der Philos. 4. sv., 12. izd. 331.
[7] Einleitung in die Philos., 6. izd. 216.
[8] Monismus, 1.
[9] str. 11.

Kanon 2. »*Ako se tko ne stidi ustvrditi, da nema ništa osim materije, neka bude anatema.*«

Kanon 3. »*Ako tko ustvrdi, da je supstancija i bit u Boga i svih stvari jedna te ista, neka bude anatema.*«

Kanon 4. »*Ako tko ustvrdi, da su ograničene stvari, i tjelesne i duhovne, ili barem duhovne, samo emanacija Božje supstancije, ili da Božja bit svojom manifestacijom ili evolucijom postaje sve, ili napokon da je Bog univerzalno ili neodređeno biće, koje da sačinjava sve stvari prema rodovima, vrstama, pojedinim stvarima time da se samo određuje, neka bude anatema.*«

Kanon 5. »*Ako tko ne priznaje, da je svijet sa svim stvarima, koje su u njemu sadržane, i duhovnima i materijalnima, čitavom svojom supstancijom od Boga iz ništa proizveden, ili ako tko ustvrdi, da je Bog stvorio ne po svojoj volji od svake potrebe slobodnoj, nego istotako nužno, kaošto ljubi samoga sebe; ili ako tko ustvrdi, da svijet nije stvoren na slavu Božju, neka bude anatema.*«

Crkva Kristova jedva bi mogla jasnije izraziti nauku panteista svih vrsta i svoje stanovište prema njima. Crkva pozna svoga neprijatelja u dno duše i osuđuje ga, jer se protivi Riječi Božjoj. Od ovoga stanovišta Crkva ne će nikada otstupiti, pa makar morala zato i u katakombe i na Kalvariju. Njezina je pobjeda sigurna, jer je Krist obećao (Mt. 16, 18), da je vrata paklena ne će nadvladati. Ali teško onima, koji su pali žrtvom panteizma, jer ga se nijesu čuvali niti ga dobro poznavali.

Čuli smo glas Crkve Kristove, što ona sudi o panteizmu i kako je sve od svoga početka upozoravala na njegovu pogibao.

Jamačno bi bilo vrlo korisno čuti i sud filozofije o panteizmu. O tome možda drugom zgodom. **F. Šanc D. I.**